

MIT  
O  
DVOJNICIMA  
U  
SF-HORORU

Nenad Mitrović

# MIT O DVOJNICIMA U ŽANRU SF- HORORA U KNJIŽEVNOSTI I NA FILMU

## DVOJNIK KAO UNIVERZALNI MIT I IZVOR STRAHA

*Izvor straha od gubitka identiteta, predznak nesreće*

Motiv dvojnika, poznat i pod nemačkim nazivom *Doppelgänger*, jedan je od najstarijih i najuznemirujućih motiva u istoriji ljudske kulture. Dvojnici se najčešće definišu kao biće koje je po izgledu potpuno - ili gotovo potpuno - identično određenoj osobi, ali koje ne deli nužno njen identitet, svest ili moralne okvire po kojima deluje i živi. Nije li se svako od nas, u nekom trenutku svog života, suočio sa pitanjem: da li negde na svetu, među svim tim milijardama ljudi, postoji osoba koja izgleda sasvim isto kao i ja? Možda je već postojala, ili će tek postojati? Sveukupnost ljudskih gena ogroman je rezervoar različitosti... ogroman, ali ne i nepresušan. Sasvim je lako zamisliti da se u udaljenom delu sveta nalazi neko ko deli, sve do poslednje sitnice, odlike našeg fizičkog izgleda. Ali ovde ne govorimo o fizički i biološki mogućim ishodima, već o nečem mnogo komplikovanijem i zloslutnijem. Mitski dvojnici nisu naš klon; nisu naš brat blizanac; nisu osoba sa kojom delimo genetsko poreklo; ne, to zapravo i ne mora biti stvarna ličnost, već projekcija, utvara. Duh.

U ovom radu pokušaćemo da dočaramo šta se dešava u onom uznemirujućem trenutku kada shvatimo da postoji naš dvojnik, tamo negde u svetu. I dalje od toga, pokušaćemo da damo odgovor na još bitnije pitanje, šta se dešava kada se s njim susretnemo. To je suštinski bitan trenutak u recepciji mita od strane naše podsvesti ili kolektivnog nesvesnog. U mnogim tradicijama, susret sa sopstvenim dvojnikom tumači se kao sasvim izvestan i nedvosmislen predznak nesreće, nagoveštaj smrti, ludila ili raspada ličnosti. Upravo ta ambivalentnost - da je dvojnik istovremeno „ja“ i „ne-ja“ - čini ga snažnim simbolom egzistencijalne nelagode i temeljnim izvorom straha. A strah je odlična podloga da se na njemu razvije priča koje će svoje mesto naći u okviru žanra SF-horora.

### *Šta ako zauzme moje mesto?*

Jedan od ključnih razloga zbog kojih je motiv dvojnika toliko uznemirujuć leži u strahu od gubitka identiteta. Identitet se u modernoj kulturi, podržanoj pozitivističkom psihologijom, doživljava kao stabilna i jedinstvena kategorija, temelj ličnog kontinuiteta i osećaja sopstva. Pojava dvojnika, koji izgleda isto, govori isto ili zauzima mesto originala, potkopava tu pretpostavku jedinstvenosti.

*U redu, saznao sam da postoji moj dvojnik. To saznanje nije me oteralo u ludilo. Štaviše, preživio sam i susret s njim. To je bilo traumatično iskustvo, ono koje menja moj život i psihu. Ali... šta sada?*

Ako postoji neko ko je fizički identičan meni, postavlja se pitanje šta će onda biti sa mnom. Taj strah nije samo metafizički, već i duboko psihološki: dvojnik često predstavlja potisnute aspekte ličnosti, skrivene želje ili moralne slabosti koje pojedinac ne želi da prizna kao deo sebe. U ovoj 'identitetskoj

krizi' javlja se najveći potencijal za obradu mita *Doppelgänger*-a u savremenoj književnosti i na filmu.

Sa stravom koja potiče od saznanja da postoji naš dvojnik, te da ne znamo njegove namere niti poreklo, usko je povezano narušavanje granice između „ja“ i „drugog“. U klasičnom shvatanju sveta, jasno razlikujemo sebe od drugih, unutrašnje od spoljašnjeg, subjekat od objekta. Dvojnik briše tu granicu. On je drugi koji izgleda kao ja, ili 'ja' koji se u mom horizontu identitetskog opažaja pojavljuje kao neko drugi. Ova dvosmislenost proizvodi snažan osećaj nelagode, koji je u psihoanalitičkoj teoriji često povezivan sa pojmom „jezovitog“ - onoga što je istovremeno poznato i strano. Dvojnik je ogledalo koje ne pokazuje verno našu sliku, već neku iskrivljenu verziju (iskrivljenu na brojne načine - fizički, psihički, socijalno, etički, saznajno), i upravo u toj *iskrivljenosti* leži njegov horor potencijal.

### *Ko je pravi - on ili ja?*

Treći izvor strave koji prati motiv dvojnika tiče se pitanja autentičnosti i realnosti. Ako se pojavljuje kopija, ko je original? Da li je moguće da je „pravi“ subjekt već zamenjen? U savremenim interpretacijama, naročito u naučnofantastičnim narativima, ovo pitanje se dodatno komplikuje pojavom klonova, veštačke inteligencije i paralelnih univerzuma. Međutim, i pre tehnološke ere, mit o dvojniku je dovodio u pitanje pouzdanost percepcije i stabilnost stvarnosti, sugerišući da svet možda nije onakav kakvim se čini, niti da je identitet nešto čvrsto i nepromenljivo.

Koren ovog motiva može se pronaći u mitologiji i folkloru mnogih naroda. U germanskoj tradiciji, odakle potiče sam termin *Doppelgänger*, verovalo se da je viđenje sopstvenog dvojnika predskazanje smrti. Slična verovanja postoje i u keltskom mitu o *fetchu*, kao i u nordijskim pričama o duhovnim

prethodnicima koji „idu ispred“ čoveka. U brojnim kulturama senka, odraz u vodi ili ogledalu smatrani su manifestacijom duše, pa je njihovo odvajanje ili udvajanje doživljavano kao pretnja integritetu bića. Ovi mitovi pokazuju da je strah od dvojnika duboko ukorenjen u kolektivnoj svesti, mnogo pre nego što je dobio svoje savremene književne i filmske oblike.

### *Obrada mita o dvojniku u savremenoj umetnosti*

U književnosti, naročito u fantastici i hororu, motiv dvojnika dobija složeniju psihološku dimenziju. U pripovesti “Vilijam Vilson”, Edgar Alan Po opisuje dvojnika koji funkcioniše kao personifikacija savesti i moralne kontrole, dok u romanu “Dvojnik” od Fjodora Dostojevskog, dubler postaje simbol psihološkog rastrojstva i gubitka društvenog identiteta. U oba slučaja, zamenska osoba nije samo spoljašnja pretnja, već unutrašnji razdor koji vodi ka samouništenju. Fantastična književnost tako koristi ovaj motiv da istraži krhku ravnotežu između racionalnog i iracionalnog, normalnog i patološkog.

Film, kao vizuelni medij, dodatno pojačava efekat dvojnika, jer omogućava doslovno prikazivanje identičnosti tela i lica. Naučnofantastični i horor filmovi posebno su pogodni za ovu temu, jer kombinuju spekulativne ideje sa snažnim vizuelnim simbolima. U filmu *Invasion of the Body Snatchers*, strah od dvojnika povezan je sa gubitkom individualnosti i anonimnom kolektivnom pretnjom, dok savremeni horor - poput filma *Us* (2019) - koristi motiv dvojnika kao društvenu i političku alegoriju, ukazujući na potisnute slojeve identiteta unutar same zajednice.

Polazeći od ovih primera, može se izvesti osnovna teza ovog eseja: mit o dvojnicima predstavlja arhetipski strah koji se neprestano prilagođava istorijskom trenutku i mediju izražavanja. Od mitoloških priča o senkama i duhovima, preko književnih istraživanja podeljene ličnosti, do savremenih

filmskih prikaza klonova i paralelnih svetova, dvojnici ostaju simbol fundamentalne ljudske nesigurnosti pred mogućnošću gubitka sopstvenog identiteta. Upravo ta sposobnost transformacije i prilagođavanja čini ga jednim od najtrajnijih i najmoćnijih motiva u SF i horor tradiciji.

### *Motiv dvojnika u naučnoj fantastici i hororu*

U savremenoj književnosti i naučnoj fantastici, motiv dvojnika dobija nove oblike, ali zadržava svoje osnovne tematske funkcije. Umesto natprirodnih prikaza ili psiholoških halucinacija, pojavljuju se klonovi, androidi i verzije ličnosti iz paralelnih univerzuma. Naučna fantastika koristi ove motive kako bi istražila etička i filozofska pitanja identiteta u tehnološkom dobu. Ako se osoba može klonirati, da li klon poseduje isto „ja“? Ako u paralelnom univerzumu postoji verzija mene koja je donela drugačije izbore, šta to govori o slobodnoj volji i ličnoj odgovornosti?

U ovom kontekstu, dvojnici postaju most između horora i naučne fantastike. Horor aspekt proizlazi iz gubitka kontrole i straha od zamene, dok SF komponenta nudi racionalizovana objašnjenja kroz tehnologiju ili kosmologiju. Ipak, bez obzira na žanrovski okvir, osnovni strah ostaje isti: suočavanje sa sobom kao sa nečim stranim i potencijalno neprijateljskim. Dvojnici u SF književnosti često preuzimaju ulogu ogledala koje pokazuje koliko je identitet uslovljen okolnostima, telom u kojem se um nalazi, ili pamćenjem - onim što nam je ostalo od prošlosti.

Iz predstavljenog može se videti da književna obrada mita o dvojniku pokazuje izuzetnu prilagodljivost ovog motiva. Od romantičarske moralne alegorije, preko modernističke psihološke fragmentacije, do savremenih naučnofantastičnih spekulacija i motiva egzistencijalnog horora, dvojnici ostaju moćan simbol unutrašnje nestabilnosti i straha od gubitka identiteta.

Upravo ta sposobnost da istovremeno funkcioniše kao psihološki, fantastični i horor element čini dvojnika jednim od najtrajnijih i najsloženijih motiva u književnosti.

U romanu "Razoreni čovek" (eng- *The Demolished Man*, 1955) Alfred Bester ne koristi motiv dvojnika u klasičnom, telesnom smislu već ga radikalno preoblikuje kroz naučnofantastičku ideju fragmentacije svesti. U svetu ovog romana, telepatija je svakodnevna i institucionalizovana pojava, što dovodi do raspada privatnosti i destabilizacije identiteta. Pojedinač više nije zatvoreno „ja“, već skup mentalnih impulsa, maski i uloga koje se neprestano sudaraju sa svestima drugih. Glavni junak, Ben Rajh, vodi unutrašnji rat sa sopstvenim mislima, strahovima i potisnutim impulsima, koji se u narativu pojavljuju kao fragmenti ličnosti u stalnom sukobu. Ovi fragmenti funkcionišu kao unutrašnji dvojnici: glasovi, slike i mentalne projekcije koje izmiču kontroli subjekta. Telepatija dodatno pojačava ovaj efekat jer omogućava drugima da „čitaju“ i otkriju te unutrašnje podele, čineći ih vidljivim od spolja.

Besterov roman tako uvodi SF verziju dvojnika, gde se udvajanje ne dešava na nivou tela, već svesti. Identitet postaje nestabilan konstrukt, izložen manipulaciji, nadzoru i samorazaranju. *The Demolished Man* time predstavlja ključnu tačku u razvoju naučne fantastike koja istražuje unutrašnjeg dvojnika - ne kao natprirodno biće, već kao proizvod tehnološki posredovane psihe i društva.

U romanu "Solaris" Stanislava Lema motiv dvojnika dobija jedinstvenu, filozofsku i duboko uznemirujuću obradu. Dvojnici u Solarisu nisu klasične kopije ljudi, već „gosti“ - materijalizovane figure koje planetarni okean stvara iz potisnutih sećanja i trauma naučnika. Oni imaju fizičko telo, svest i emocije, ali njihovo poreklo nije ljudsko. Time Lem uvodi dvojnika kao

projekciju unutrašnjeg sveta, a ne kao autonomno biće. Najznačajniji primer je savršena kopija žene koju je glavni junak Kris Kelvin izgubio i zbog čije smrti oseća krivicu. Iako je ona „ista“, jasno je da nije original: njeno postojanje zavisi od Kelvinove svesti, a njena postojanje je ograničeno. Horor u *Solarisu* ne proizlazi iz agresije dvojnika, već iz nemogućnosti da se povuče jasna granica između stvarnog i stvorenog, između sećanja i bića. Lem koristi dvojnika da postavi ključno SF pitanje: da li je susret sa „drugim“ zapravo uvek susret sa samim sobom? U *Solarisu*, dvojnik nije neprijatelj, već izraz krivice, ljubavi i nemoći ljudskog razuma pred radikalno drugačijom inteligencijom.

U romanu *The Lathe of Heaven* Ursula Le Guin obrađuje motiv dvojnika kroz koncept radikalno nestabilne stvarnosti. Glavni junak, Džordž Or, poseduje sposobnost „efikasnih snova“ - snova koji menjaju samu strukturu realnosti. Svaka promena sveta proizvodi nove verzije istorije, društva i ljudi, pri čemu prethodne verzije bivaju izbrisane ili potisnute. U tom procesu nastaju implicitni dvojnici: osobe koje su „nekada bile“ nešto drugo, ali toga više nisu svesne. Dvojnik u ovom romanu nije fizički prisutan, već ontološki - kao izgubljena ili zamenjena verzija identiteta u izmenjenoj realnosti. Likovi postoje kao jedina preostala verzija sebe, dok alternative opstaju samo kao nejasni tragovi ili osećaji pogrešnosti. Le Guinova time premešta fokus sa horora susreta sa drugim „ja“ na tišu, ali dublju egzistencijalnu nelagodu: ideju da su prethodne verzije nas samih nepovratno izbrisane. Dvojnik se pojavljuje kao proizvod kosmičke manipulacije realnošću, a ne ličnog rastrojstva.

U pripovetci *I Have No Mouth, and I Must Scream*, pisac mahom petparačke i krimi proze - Harlan Ellison - radikalno preoblikuje motiv dvojnika kroz telesni i ontološki horor. Dvojnik se ne pojavljuje kao druga

osoba, već kao izmenjena verzija sopstvenog tela i identiteta. Superračunar AM muči preživle ljude stalnim fizičkim transformacijama, čineći njihova tela nestabilnim i neprepoznatljivim u odnosu na nekadašnje „ja“. Ljudsko telo postaje izopačena kopija samog sebe, dok svest ostaje zarobljena u deformisanom obliku. Ovakvo udvajanje između sećanja na sopstvo i sadašnje telesne forme proizvodi ekstremni horor, u kome je dvojniki rezultat nasilne kontrole realnosti, a ne unutrašnje podele ličnosti.

U sajberpank klasiku - romanu *A Scanner Darkly* od Filipa K. Dika, motiv dvojnika razvija se kroz paranoidnu fragmentaciju identiteta. Glavni junak Bob Arktor vodi dvostruki život: kao policijski agent i kao osumnjičeni narkoman, pri čemu zbog zaštitnog „scramble suit“-a bukvalno posmatra sopstvenu ličnost bez prepoznavanja. Dvojniki ovde nije fizička kopija, već institucionalno fabrikovan i psihološki proizveden sekundarni identitet, koji postaje neprijatelj originala. Kako droga razara Arktorovu svest, granica između ta dva „ja“ se briše, stvarajući situaciju u kojoj subjekt sam sebe nadzire, progoni i uništava – krajnju formu SF dvojnika u paranoičnom društvu kontrole.

U romanu „Grad i grad“ (eng. *The City & the City*, 2009) Čajna Mjevil radikalno premešta motiv dvojnika sa nivoa tela i ličnosti na nivo prostora, društva i percepcije. Dva grada, *Bezel* i *Ul Koma*, zauzimaju isti fizički prostor, ali postoje kao odvojene političke, kulturne i perceptivne realnosti. Građani su od detinjstva obučeni da „ne vide“ pripadnike drugog grada, iako im se oni bukvalno nalaze pred očima. Tako nastaje prostorni dvojniki: isti grad je istovremeno prisutan i nepostojeći. Motiv dvojnika ovde funkcioniše kao metafora paralelnih svetova koji koegzistiraju bez stvarnog kontakta. Identitet nije udvojen biološki, već društveno - ljudi postaju dvojnici jedni drugima kroz sistemsku podelu percepcije. Horor romana ne proizlazi iz

natprirodnog, već iz nasilnog održavanja te podele. Mjeveril time pokazuje da dvojnici mogu biti proizvod ideologije i moći, a ne samo mita ili psihologije.

### *Dvojnici kao veći izvor inspiracije*

Na višem, apstraktnijem nivou, može se reći da dvojnici u SF-hororu predstavljaju pukotinu u samoj ideji realnosti. Ako postoje paralelne verzije sveta, ako se sećanja mogu kopirati, ako telo može biti zamenjeno ili rekonstruisano, tada realnost prestaje da bude jedinstvena i linearna. U tom kontekstu, dvojnici nisu anomalija, već simptom sveta u kojem je stabilnost zamenjena varijacijom. Horror proizlazi iz nemogućnosti da se vratimo u stanje ontološke sigurnosti - u svet gde postoji samo jedno „ja“, jedan život i jedna neupitna stvarnost.

Upravo zato motiv dvojnika ostaje neiscrpan izvor inspiracije. On nije vezan za jednu tehnologiju, jednu ideologiju ili jedan istorijski trenutak. Svaka epoha stvara svoje dvojnike: mitološke senke, psihološke alter-ego figure, klonove, profile na društvenim mrežama, avatar i digitalne identitete. SF-horor služi kao prostor u kojem se ti strahovi mogu artikulirati, dramatičirati i, barem privremeno, razumeti. Dvojnici nas ne plaše zato što su drugačiji, već zato što su previše slični - jer nas primoravaju da se suočimo sa mogućnošću da je ono što nazivamo „ja“ krhko, privremeno i potencijalno zamenljiva konstrukcija.

Na kraju, može se zaključiti da motiv dvojnika u SF-hororu ne govori samo o strahu od Drugog, već o strahu od prestanka postojanja razlike. Kada se razlika izgubi - između originala i kopije, tela i svesti, čoveka i mašine — tada nastaje horor. Dvojnici su, u tom smislu, ne samo figura straha, već i filozofsko pitanje koje ostaje otvoreno: šta nas, ako uopšte postoji tako nešto, čini jedinstvenim u svetu beskonačnih kopija?

